

УДК 323.28

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2020.2.4>

І. В. Шкурат

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри політології
Університету Григорія Сковороди в Переяславі,
докторант Інституту підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ

У статті висвітлено питання щодо нормативно-правових аспектів міжнародного тероризму, проаналізовано та узагальнено основні поняття цієї проблематики. Таким чином, автором реалізовано мету дослідження, що полягає в розкритті нормативно-правових аспектів міжнародного тероризму в сучасному інформаційно-відкритому суспільстві.

У дослідженні використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: наукове узагальнення та систематизація – для визначення характеристик міжнародного тероризму; порівняльний аналіз – для співставлення деяких аспектів нормативно-правового забезпечення в Україні та за кордоном; системний аналіз – для виявлення чинників розвитку міжнародного тероризму; логічний синтез – для пояснення результатів дослідження. Аналіз сучасних глобальних аспектів міжнародного тероризму надав підстави виокремити, що необхідна організація на міжнародному рівні скоординованої роботи з вироблення загального поняття «тероризм» і комплексу причин, що його породжують; необхідна подальша розробка на міжнародно-правовому рівні базових принципів боротьби з тероризмом; ефективність боротьби з міжнародним тероризмом немислима без створення міжнародної системи моніторингу тероризму; необхідна розробка міжнародно-правових основ проведення міжнародних анти-терористичних операцій тощо.

Встановлено, що ефективна боротьба з тероризмом можлива тільки спільними зусиллями всіх членів світової спільноти. При цьому потрібно враховувати, що вже існує значна юридична база у вигляді численних міжнародних конвенцій для боротьби з тероризмом. У цих нормативних актах передбачені взаємні зобов'язання держав у протидії різним видам і формам терористичної діяльності.

Обґрунтовано, що провідне місце в системі суб'єктів боротьби з тероризмом серед вищих органів державної влади в Україні посідають Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України. Доведено, що глобальний тероризм є негативним проявом процесу глобалізації і став можливий завдяки розвитку сучасних засобів комунікації. Тероризм є складним, багатоплановим явищем, яке має різні аспекти: правові, психологічні, історичні, технологічні тощо.

Ключові слова: тероризм, глобалізація, правові акти, безпека, політична нестабільність, боротьба.

Постановка проблеми. Після 11 вересня 2001 р. для багатьох розкрилися недоліки наявних політичних і правових механізмів, що використовуються в боротьбі з міжнародним тероризмом. Це відсутність належної координації в роботі силових відомств усередині держав і на міжнародному рівні, неоднозначне відношення різних суспільно-політичних сил у різних країнах до питання про походження сучасного тероризму і методи боротьби з ним. Важливою межею в дослідженнях сучасного

міжнародного тероризму є необхідність урахування безлічі чинників політичного, економічного і соціального порядку, що впливають на його розвиток і розповсюдження. В цьому плані вивчення тероризму напряму пов'язано з дослідженнями глобалізації. За своєю суттю тероризм являє собою найбільш суспільно небезпечне та важкопрогнозоване явище, яке останнім часом набуло широкого розповсюдження у світі та нових різноманітних форм. Із політично вмотивованою насильницькою ідео-

логією тероризм становить серйозну небезпеку для світової спільноти та окремих держав, зокрема й для України [5, с. 31].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню цієї проблематики присвячені роботи відомих зарубіжних учених, таких як С. Хантінгтон, С. Хоффман [10], К. Клаузевіца. Серед українських вчених – В. Антипенко [1], А. Арсеєнко, С. Телешун [9] та інші, які у своїх роботах розглядали сутність значення поняття «тероризм» та його роль в українському суспільстві. Л. Кормич [6], А. Кормич [6] досліджували специфічні види тероризму в епоху діджиталізації. Концептуальний аналіз тероризму як виклику суспільному розвитку розглядала у своїх працях Р. Войтович [3]. Транснаціональний тероризм, що походить від слабких держав, досліджувала Д. Вілкова [2] та інші. Такі вчені, як В. Крутов [7], В. Формоляк, О. Шевчук [11], розглядали міжнародно-правові принципи боротьби з тероризмом та їх значення щодо забезпечення дотримання прав людини та концептуальні, інституційно-правові засади функціонування суб'єктів боротьби з тероризмом в Україні. Дослідження причин виникнення тероризму та його особливості в інформаційно-психологічному аспекті в контексті філософії безпеки досліджували В. Остроухов [8], М. Присяжнюк [8] та інші. Правові проблеми боротьби з глобальним тероризмом та організаційно-правові аспекти фінансування сучасного тероризму досліджували такі вчені, як А. Гулієв [4], Є. Карманний [5], В. Церковна та інші.

За наявності значної кількості наукових робіт із питань міжнародного тероризму багато аспектів цієї наукової проблеми все ж залишаються недостатньо розкритими та обґрунтованими. Потребують подальшого дослідження нормативно-правових аспектів цієї суспільно небезпечної діяльності.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження нормативно-правових аспектів міжнародного тероризму в сучасному інформаційно-відкритому суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку С. Хоффмана [10], міжнародний тероризм виявився можливим завдяки широкому набору засобів комунікації. Базою для ісламського тероризму, наприклад, служить не тільки рух на підтримку палестинської боротьби і проти силової американської присутності. Його підживлює також опір «несправедливій еконо-

мічній глобалізації» і західній культурі, в якій бачать загрозу для місцевих релігій і культур.

С. Хоффман, досліджуючи причини і джерела тероризму, розглядає їх через призму наукових поглядів теоретика війни К. Клаузевіца і оцінює сучасний тероризм як світову загрозу, а його невпинна ескалація дає підстави говорити про доленосність цілей, заради яких ця терористична боротьба точиться [10].

Глобалізація, чи поляризація, що поглинає світ, спричиняє загострення соціальних проблем, і однією із головних причин цього є те, що за останні 15 років дохід на душу населення знизився майже у 100 країнах, і сьогодні навіть західні дослідники змушені визнати, що глобалізація веде до «суспільства 20:80», яке характеризується вилученням 80 відсотків населення світу з соціального життя. Це стало «пасткою для ліберальної демократії», оскільки в XXI столітті боротьба за перерозподіл ресурсів може вилитися у «війну всіх проти всіх» [1, с. 276].

Заданими Держдепартаменту США, у 2004 р. у світі відбувся 651 акт міжнародного тероризму (з них в Іраку – 201), в яких постраждали «більше 9 000» чоловік, у тому числі 1 907 – загинули. В число найбільших терактів у доповіді включені захоплення заручників у російському Беслані 1–3 вересня 2004 р. (більше 330 загиблих), вибух на мадридському вокзалі Аточа (загинув 191 чоловік) 11 березня і вибух філіппінського порома Superferry-14 27 лютого (130 загиблих) [10].

Згідно з методикою підрахунку, прийнятою в Держдепартаменті, обліку підлягають теракти, в результаті яких загинули або були поранені люди, або був завданий збиток власності на суму більше \$10 000. При цьому актами міжнародного тероризму вважаються теракти, серед жертв або учасників яких присутні громадяни більш ніж однієї країни. Наприклад, як заявив директор Національного антитерористичного центру США Джон Бреннан, «напад на школу в Беслані розглядається як міжнародний тероризм, оскільки один з нападаючих був узбек, а інший – казах. Якби не це – теракт в Беслані не був би включений у статистику». Основною загрозою для США, на думку Держдепартаменту, в 2004 р. залишалася терористична сітка «Аль-Каїда» [6, с. 8].

Світовій спільноті, в справі боротьби з тероризмом потрібно робити наступне. По-перше, необхідна організація на міжнародному рівні скоординованої роботи з вироблення загально-

го поняття «тероризм» і комплексу причин, що його породжують. Наявна сьогодні конструкція правого визначення тероризму досить громіздка, складна і створює труднощі під час кваліфікації кримінально-правових діянь, що мають схожі кваліфікаційні ознаки, проте тероризмом не є.

По-друге, необхідна подальша розробка на міжнародно-правовому рівні базових принципів боротьби з тероризмом. По-третє, необхідна розробка модельного міжнародного закону про боротьбу з тероризмом. По-четверте, ефективність боротьби з міжнародним тероризмом немислима без створення міжнародної системи моніторингу тероризму на основі обов'язкової передачі відповідної інформації від національних урядів, регіональних і міжнародних організацій, що беруть участь у різних формах боротьби з тероризмом, її накопичення і аналізу в спеціально створеному інформаційному банку.

По-п'яте, під час організації масштабної боротьби з тероризмом і транснаціональною злочинністю, як показує практика Афганістану, необхідна розробка міжнародно-правових основ проведення міжнародних антитерористичних операцій із закріпленням обов'язковості санкції Ради Безпеки ООН на здійснення і контроль за їх проведенням.

По-шосте, слід також вжити заходів по найшвидшій ратифікації членами міжнародного співтовариства конвенцій по боротьбі з тероризмом і подальшому внесенню ними необхідних змін у національні законодавства. Необхідне скликання спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН по боротьбі з тероризмом і ухвалення нею відповідних рішень [9, с. 165].

Ефективна боротьба з тероризмом, злочинністю на державному, міждержавному рівні можливатільки в тому разі, якщо донеї приєднається громадянське суспільство, всі верстви населення.

Захід на кожному кроці дає безліч мотивів для того, щоб Третій світ відчував до нього неприязнь – експансією своїх ресурсів, ідей, культури, своєю зарозумілістю і поблажливістю, своїм відношенням до суспільств Сходу як до слабозвинених, відсталих і архаїчних, що лише недавно вибралися із стану варварства [8, с. 68].

А для мусульманських фундаменталістів, радикалів, екстремістів Америка – це живе втілення всього того зла, яке вони бачать у Заході. Це – Захід у квадраті, квінтесенція всього згубного, того, що розтліває традиційну мораль, підриває іслам, його вплив на людей, а також його роль у сучасному світі [2, с. 23].

І нарешті – третє коло, антиізраїльські настрої. У вузькому значенні тут йдеться про трагедію палестинських арабів, які страждають від принизливої свідомості своєї безпорадності, від презирства, з яким до них ставляться ізраїльтяни, повновладні господарі країни, яку вони одностайно вважають своєю. А в більш широкому значенні ці настрої пов'язані з Єрусалимом – це третє по святості місто на землі після Мекки і Медіни. Допустити, щоб ним володіли люди чужої раси і релігії – це незмивна ганьба, пряма і страхітлива образа ісламу взагалі. Є і ще одна сторона проблеми – перебування американських військ у Саудівській Аравії. Все це разом узятє, знову ж таки, замикається на Америці [3, с. 6].

Ефективна боротьба з тероризмом можлива тільки спільними зусиллями всіх членів світової спільноти. При цьому потрібно враховувати, що вже існує значна юридична база у вигляді численних міжнародних конвенцій для боротьби з тероризмом. У цих нормативних актах передбачені взаємні зобов'язання держав у протидії різним видам і формам терористичної діяльності. Серед них можна відзначити Женевську Конвенцію по протидії тероризму, 1937 р.; Вашингтонську Конвенцію про запобігання і покарання актів тероризму, 1971 р.; Європейську Конвенцію про запобігання тероризму, 1977 р.; Токійську конвенцію 1963 р., Гаагську конвенцію 1970 р., Монреальську конвенцію 1971 р., спрямовані на боротьбу із злочинами терористів на повітряному транспорті; Нью-Йоркську конвенцію 1973 р. про запобігання і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом; Нью-Йоркську конвенцію 1979 р. про боротьбу із захопленням заручників; Віденську конвенцію 1980 р., Монреальську конвенцію 1991 р. про маркування пластичних вибухових речовин; Нью-Йоркську конвенцію 2000 р. про боротьбу з фінансуванням тероризму.

Декларація принципів міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, ще раз підтверджує, що визначення «територіальна цілісність» і «непорушність кордонів» є основними принципами міжнародного права, що регулює всю систему міжнародних відносин. Є також регіональні нормативні акти антитерористичного характеру [4]. Так, у 1977 р. під егідою Ради Європи була прийнята Європейська конвенція по боротьбі з тероризмом, яку Україна підписала в 2000 р. Країни СНД уклали між собою Договір про співпрацю в боротьбі з теро-

ризмом. У 2000 р. була прийнята міждержавна Програма співпраці по боротьбі з тероризмом і іншими проявами екстремізму. Утворений Антитерористичний центр СНД.

Провідне місце в системі суб'єктів боротьби з тероризмом серед вищих органів державної влади в Україні посідають Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України. Проте варто зазначити, що для вказаних суб'єктів функція боротьби з тероризмом не є профільною, проте без їх участі комплексна система протидії тероризму не може існувати [7, с. 59].

Якщо говорити про Україну, то, на думку відомого українського політолога Сергія Телешуна, в країні є дев'ять головних опосередкованих передумов можливого виникнення і розвитку тероризму [11]:

1. Політична нестабільність. Якщо з'являться різні опозиційні групи, які поставлять під сумнів легітимність діючої влади і потім дійдуть висновку, що не зможуть добитися своєї мети законним шляхом, то потім вони можуть вдатися в своїй політиці до тероризму як засобу тиску на інститути влади і суспільну свідомість.

2. Існування конфліктів у релігійному середовищі. На території України релігійний тероризм можливий у трьох формах: як рішення спірних питань у сфері власності, як варіант підтримки і розповсюдження ідеології у ряді регіонів України, як масові суїциди з боку деструктивних релігійних культур.

3. Незадовільний стан екології, що створює передумови для виникнення екологічного тероризму.

4. Міжкланові конфлікти – в умовах регіонального розподілу України окремі фінансово-промислові групи і політичні сили за допомогою проявів тероризму і сепаратизму прагнуть вирішувати питання політико-економічного характеру, дестабілізувавши ситуацію в регіонах, підконтрольних політичному опоненту.

5. Низький рівень медичного обслуговування, санітарного, епідеміологічного контролю зумовлює можливість проведення на території України терористичних актів з використанням хіміко-бактеріологічної зброї.

6. Наявність військової бази ВМС РФ на території України створює значні підстави для проведення терористичних актів проти російського військового контингенту в Україні, як з боку іноземних терористичних центрів, так і з боку внутрішніх радикалів.

7. Висока концентрація в регіоні об'єктів підвищеної небезпеки, які потребують капітального ремонту, автоматично звертають на себе увагу терористичних груп і організацій як об'єкти посягання. За оцінками деяких експертів, такими можуть бути дніпровський каскад ГЕС, АЕС, комплекси хімічної промисловості, склади боєзапасів Міністерства оборони, сховища отруйних речовин і ряд інших об'єктів.

8. Етнічні суперечки в окремих регіонах України можуть спровокувати акти тероризму, спрямовані на дискримінацію окремих етнічних груп, відстоювання прав етнічних меншин з боку їх радикальних представників і латентне втручання в ці конфлікти третіх країн, а також спробу змінити території компактного проживання деяких етнічних груп.

9. Незахищеність інформаційного простору України може зумовити акти інформаційного тероризму в інтересах як внутрішньополітичних сил, так і інших країн, а також зарубіжних антиукраїнських центрів.

Висновки і пропозиції. Отже, глобальний тероризм є негативним проявом процесу глобалізації і став можливий завдяки розвитку сучасних засобів комунікації. Тероризм є складним, багатоплановим явищем, яке має різні аспекти: правові, психологічні, історичні, технологічні і так далі. Все це ускладнює вироблення загальноприйнятого, всіма визнаного юридичного визначення тероризму. Існуюче різноманіття форм прояву тероризму доповнюється новими, більш високотехнологічними формами тероризму. Ефективна боротьба з тероризмом можлива тільки на основі превентивних методів. Попередження повинне полягати у виявленні, усуненні, нейтралізації, локалізації і мінімізації дії тих чинників і причин, які або породжують тероризм, або йому сприяють.

Необхідно поглибити проведення наукових досліджень з проблеми тероризму, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку світової спільноти. При цьому потрібно привертати фахівців різних областей знань: юристів, економістів, політологів, психологів, філософів, медиків та інших. З метою підвищення ефективності контр- і антитерористичних операцій слід поліпшити співпрацю силових відомств, які займаються боротьбою з тероризмом. На національному рівні – це створення Координаційного комітету із боротьби з тероризмом, з участю всіх силових відомств, ЗМІ і можливо громадськості. На світовому рівні – створення організації,

подібної Інтерполу, яка б займалася протидією тероризму. Останнім часом тероризм все частіше використовується як інструмент боротьби з економічними і політичними конкурентами.

Список використаної літератури:

1. Антипенко В.Ф. Протидія сучасному тероризму з позицій оцінки його міжнародної сутності. *Тероризм і боротьба з ним. Президенту України, ВРУ, Уряду України, орг-м центр. і місц. вик. влади: міжв. наук. зб. під ред. А.І. Комарової, Ю.В. Землянського, В.О. Євдокимова та ін.* Київ: НДІ «Проблем людини», 2000. Т. 19 (1). 610 с.
2. Вілкова Д.С. Слабкі держави і загроза транснаціонального тероризму. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 148 (3). С. 20–25.
3. Войтович Р.В. Глобальний тероризм як виклик суспільному розвитку. *Вісник НАДУ*. 2010, вип. 4. С. 5–17.
4. Гулиев А.Д. Правовые проблемы борьбы с глобальным терроризмом: азербайджанский опыт. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 74. С. 423–432.
5. Карманний Є.В. Організаційно-правові аспекти фінансування сучасного тероризму. *Журнал східноєвропейського права*. 2019, вип. 59. С. 31–38.
6. Кормич Л.І., Кормич А.І. Новий формат загроз міжнародного тероризму: час мереж та технологій. *Актуальні проблеми політики*. 2019, вип. 63. С. 6–19.
7. Крутов В.В., Форноляк В.М. Система суб'єктів боротьби з тероризмом, їх адміністративно-правовий статус. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019, вип. 2. С. 56–64.
8. Остроухов В.В., Присяжнюк М.М. Інформаційно-психологічні аспекти тероризму в контексті філософії безпеки. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019, вип. 2. С. 65–71.
9. Телешун С. Сучасний тероризм: українські реалії. *Політичний менеджмент*. 2005, вип. № 1 (10). С. 163–169.
10. Хоффман С. Столкновение глобализаций: Как сделать мир более пригодным для жизни. Новая парадигма? URL: <http://www.imperativ.net/imp11/hoffman.html> (дата звернення 20.02.2020)
11. Шевчук О.А., Босак Д.Ю. Міжнародно-правові принципи боротьби з тероризмом. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки*. 2019, вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2019_2_11 (дата звернення 20.02.2020).

Shkurat I. V. Legal aspects of international terrorism

The article covers the issues of regulatory aspects of international terrorism, analyzes and summarizes the basic concepts of this issue. Thus, the author realized the purpose of the study, which is to uncover the legal aspects of international terrorism in a modern information-open society.

The study used general scientific and special methods: scientific generalization and systematization – to determine the characteristics of international terrorism; comparative analysis – to compare some aspects of regulatory support in Ukraine and abroad; systematic analysis – to identify the factors behind the development of international terrorism; logical synthesis – to explain the results of the study. The analysis of contemporary global international terrorism has given grounds to emphasize the need for an internationally coordinated work to develop a common concept of “terrorism” and the complex of causes that give rise to it; further development of the basic principles of the fight against terrorism at the international legal level; the effectiveness of the fight against international terrorism is unthinkable without the creation of an international terrorism monitoring system; development of international legal bases for conducting international anti-terrorist operations etc.

It established that effective counter-terrorism is only possible through the joint efforts of all members of the world community. It should be borne in mind that there is already a significant legal basis in the form of numerous international conventions for combating terrorism. These regulations provide for mutual commitments by States to counteract various types and forms of terrorist activity.

It is justified that the leading place in the system of subjects of combating terrorism among the highest bodies of state power in Ukraine is held by the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine. It was prove that global terrorism is a negative manifestation of the process of globalization and has become possible due to the development of modern means of communication. Terrorism is a complex, multifaceted phenomenon that has various aspects: legal, psychological, historical, technological, etc.

Key words: terrorism, globalization, legal acts, security, political instability, struggle.